

La chanson no 7 (p. 212) est connue seulement à Coroni. La mélodie est une adaptation d'une autre chanson très répandue; le rythme est celui du Kalamatianos. La mélodie en huit mesures (de 7/8) s'étend sur un heptasyllabe avec diverses répétitions de mots et d'exclamations et son ambitus est d'une quinte avec cadence sur la sous-tonique (do). La deuxième partie s'étend sur un hexasyllabe avec cadence sur la tonique.

La mirologue (chant funèbre) no 8 (p. 218) est caractéristique de la région. Il est dans le mode et le ton de Ré avec sous-tonique. L'étendue de la mélodie est de quinze syllabes avec une exclamation de cinq syllabes.

ΣΤ'.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΕΙΣ ΧΑΛΚΗΝ ΚΑΙ ΝΙΣΥΡΟΝ
(13 ΑΥΓ. — 13 ΣΕΠΤ. 1964)

ΥΠΟ

ΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

Αἱ νῆσοι Χάλκη καὶ Νίσυρος ἀνήκουν, ὡς γνωστόν, εἰς τὸ σύμπλεγμα τῆς Δωδεκανήσου. Ἐκ τούτων ἡ Χάλκη, κειμένη πρὸς δυσμὰς τῆς Ρόδου, εἶναι μικρὰ καὶ βραχῶδης, κατοικεῖται δὲ ὑπὸ 621 ἀτόμων (ἀπογραφή 1951). Κυρία βιοτικὴ ἀπασχόλησις τῶν κατοίκων αὐτῆς σήμερον εἶναι ἡ ναυτιλία, ἐν μέρει δὲ ἡ κτηνοτροφία καὶ ἡ γεωργία. Παλαιότερον ἡ οἰκονομία τῆς νήσου ἐστηρίζετο κυρίως εἰς τὴν σπογγαλιείαν. Εἰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον σημειωτέον ἦτο ἀρκετὰ προσοδοφόρον, κατεγίνοντο σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ὄχι μόνον οἱ κάτοικοι τῆς Χάλκης ἀλλὰ καὶ οἱ τῶν νήσων Καλύμνου, Σύμης καὶ Καστελλορίζου. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ σπογγαλιεία εἰς τὴν ἐν λόγῳ νῆσον ἔχει ἐγκαταλειφθῆ, ἐκ τούτου δὲ τὸ βιοτικὸν ἐπίπεδον τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι πολὺ χαμηλόν.

Πρωτεύουσα τῆς Χάλκης εἶναι τὸ παραλιακὸν χωρίον Ἴμπορειός, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ ὁ μόνος κύριος συνοικισμὸς τῆς νήσου. Παλαιότερον ἐκ τοῦ φόβου τῶν πειρατῶν οἱ κάτοικοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὸ μεσογειότερον κείμενον Χωριό, εἰς τὸ ὁποῖον σήμερον διαμένουν μόνον ὀλίγοι οἰκογένειαι ποιμένων.

Ἡ ἑτέρα νῆσος Νίσυρος κεῖται πλησίον τῆς Κῶ. Ἔχει πληθυσμὸν 2327

(άπογρ. 1951) ἀτόμων, ἐγκατεστημένων εἰς τρία χωρία: τὸ Μανδράκιον, ὅπερ κεῖται παρὰ τὴν θάλασσαν καὶ εἶναι ἡ πρωτεύουσα τῆς νήσου, τὰ Νικιά καὶ τὸν Ἐμπορειόν. Οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνται εἰς τὴν ναυτιλίαν, ἐν μέρει δὲ εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν. Ἡ οἰκονομία τῆς νήσου εἶναι εὐρωστοτέρα ἐκείνης τῆς Χάλκης, τοῦτο δὲ ὀφείλεται πλὴν ἄλλων καὶ εἰς τὴν ἐνταῦθα ὑπαρξίν θερμοῶν πηγῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἔρχονται πρὸς λουτροθεραπείαν ἐκ πολλῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς τὰς νήσους ταύτας ἀπεστάλην ὑπὸ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, κατόπιν σχετικῆς ἐντολῆς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ἀριθμ. ἐγγρ. 49035/23.6.64), ἀπὸ 13 Αὐγούστου - 13 Σεπτεμβρ. 1964, πρὸς τὸν σκοπὸν, ὅπως μελετήσω τὸν κατὰ παράδοσιν λαϊκὸν πολιτισμὸν αὐτῶν καὶ συλλέξω σχετικὴν λαογραφικὴν ὕλην¹. Ἡ καταγραφεῖσα ὑπ' ἐμοῦ ὕλη περιελήφθη εἰς χειρόγραφον ἐκ σελ. 902 τετραδ., σχ. 8οῦ

¹ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Λαογραφικὰ δημοσιεύματα σχετικὰ πρὸς τὰς ἐξεταζομένας νήσους βλ. εἰς *Νικ. Γ. Μανρῆ*, Δωδεκανησιακὴ βιβλιογραφία, τόμ. Α', Ἀθήναι 1965, σ. 205-215 (Νίσυρος), σ. 64, 32, 231-232 (Χάλκη).

Ἀντιστοίχως ὑπάρχει καὶ ἀνέκδοτος ὕλη κατατεθειμένη εἰς τὸ Λαογραφ. Ἀρχεῖον.

Ἐκ Νισύρου:

1) Χφον, ἀρ. 33. *Γεωργ. Παπαδοπούλου*, Συλλογὴ λέξεων καὶ διαφόρων δημοτικῶν ἁσμάτων, παροιμιῶν καὶ αἰνιγμάτων τῆς νήσου Νισύρου, 1908, σχ. 4ον, σελ. 54.

2) Χφον, ἀρ. 175. *Γεωργ. Παπαδοπούλου*, Συλλογὴ δημοτικῶν ἁσμάτων, παραμυθίων, λέξεων καὶ λουπῶν ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ τῆς νήσου, 1892-3, σχ. 4ον, σ. 83.

3) Χφον, ἀρ. 178. *Γεωργ. Παπαδοπούλου*, Συλλογὴ λέξεων, ἁσμάτων, μοιρολογίων, παραμυθίων κλπ. τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Νισύρῳ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, 1890, σχ. 4ον, σ. 65.

4) Χφον, ἀρ. 183. *Γεωργ. Παπαδοπούλου*, Συλλογὴ ἐρωτικῶν δημοτικῶν γαμηλίων ἁσμάτων, μοιρολογίων, τοποθεσιῶν, κυρίων ὀνομάτων κλπ. ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Νισύρῳ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἰδίως τοῦ χωρίου Νικιά, 1894, σχ. 4ον, σ. 97.

5) Χφον, ἀρ. 192. *Ἀχιλλ. Διαμαντάρα*, Λαογραφικὰ Νισύρου (ἄσματα), 1929, σχ. 8ον, σ. 15.

6) Χφον, ἀρ. 207. *Γεωργ. Παπαδοπούλου*, Περιγραφὴ ἠθῶν καὶ ἐθίμων τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Νισύρῳ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ συλλογὴ λέξεων, δημοτικῶν ἁσμάτων, μοιρολογίων καὶ λουπῶν, 1891, σχ. 4ον, σ. 79.

7. Χφον, ἀρ. 208. *Γεωργ. Παπαδοπούλου*, Συλλογὴ μοιρολογίων ἐρωτικῶν καὶ ἄλλων διαφόρων ἁσμάτων ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ τῆς νήσου Νισύρου, 1895, σχ. 4ον, σ. 62.

8. Χφον, ἀρ. 455. *Γεωργ. Παπαδοπούλου*, Συλλογὴ λέξεων καὶ διαφόρων δημοτικῶν ἁσμάτων, παροιμιῶν καὶ αἰνιγμάτων τῆς νήσου Νισύρου, 1908, σ. 1-118.

9. Χφον, ἀρ. 832. Περὶ τῆς νήσου Νισύρου, 1927, σχ. 8ον, σ. 27.

10. Χφον, ἀρ. 1548. *Γ. Α. Μέγα*, Λαογραφικὰ ἐκ Δωδεκανήσου (Νικιά Νισύρου, Τήλος), ἀφορῶντα εἰς τὸ κληρονομικὸν δίκαιον καὶ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου, 1946, σχ. 8ον, σ. 38.

μεγ., τὸ ὁποῖον κατετέθη εἰς τὸ Λαογραφ. Ἀρχεῖον ὑπ' ἀρ. 2892, ἀντιστοίχως δὲ ἐγένοντο καὶ 218 ἠχογραφήσεις μουσικῆς δημοδῶν ἁσματίων καὶ λαϊκῶν χορῶν (βλ. εἰς τὸ βιβλίον Μουσικῆς ὕλης τοῦ Λ.Α., ἀρ. 11311-11527).

Εἰς τὴν συλλεχθεῖσαν ὕλην περιλαμβάνονται στοιχεῖα ἐξ ὄλων σχεδὸν τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἦτοι: α) ἐκ τοῦ ὕλικου βίου εἰδήσεις περὶ τοῦ ἐνδύματος, τῆς λαϊκῆς κατοικίας, τῶν τροφῶν, τῆς γεωργίας, τοῦ ποιμενικοῦ βίου, ὕφαντικῆς, βαφικῆς, πλεκτικῆς κ.ἄ. β) ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ βίου τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευταίαν ἔθιμα, τὰ περὶ κοινωνικῆς ὀργανώσεως, λαϊκοῦ δικαίου κ.ἄ. καὶ γ) ἐκ τοῦ πνευματικοῦ βίου: δημῶδη ἄσματα 227, δίστιχ. 457, νανουρ. 17, ταχτ. 10, παραδ. 218, παίγνια 12, παροιμ. 117, ἐπωδ. 19, πρὸς δὲ καὶ εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς πίστεως καὶ λατρείας, μαγείας καὶ σχετικῶν δεισιδαιμόνων δοξασιῶν, λαϊκῆς ἰατρικῆς, ἀστρολογίας καὶ μετεωρολογίας, μαντικῆς κ.ἄ.¹.

Κατωτέρω περιοριζόμεθα εἰς τινὰς παρατηρήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς μέρος μόνον τοῦ συλλεχθέντος λαογραφικοῦ ὕλικου. Ἐκ τῶν λατρευτικῶν ἐθίμων κατὰ τὴν Πρωτοχρονιανὴν σημειώνομεν τὸ ἑξῆς. «*Τὴν ἡμέρα τ' Ἁι Βασιλεῖοῦ φέρουμε πριχοῦ τὴν ἐκκλησιά ἕνα κλαῖ ἑλιά καὶ τὸ βάλλομε πά' στὸ τραπέζι μέχρι 2-3 μέρες κ' ὕστερα πάνω στὸ ἀνώφλι ἀπὸ τὴ μέσα μεριά τῆς πόρτας ἢ πίσω ἀπ' τὰς εἰκόνας στὸ ἴκονισμα καὶ ἄμα ἕνα τὸν γιολοέφουμε τὸν καπνίζομε μὲ τὴν ἑλιά αὐτὴ καὶ μὲ τὸ ματσάκι ποὺ δίνει ὁ παπὰς τῆς σταυροπροσκύνησης*» (χφ. σ. 70-71. Χάλκη). Τὸ ἔθος τοῦτο, ἀπαντῶμενον καὶ ἐν Κύπρῳ², ἔχει πιθανῶς τὴν ἀρχὴν του εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ὅτε ἐκοσμοῦντο ὁμοίως τὰ πρόθυρα τῶν οἰκιῶν διὰ κλάδου δάφνης ἢ ἐλαίας³.

Ἐκ τῶν ἐθίμων τοῦ θερισμοῦ ἀναφέρομεν τὰ ἀκόλουθα: «*Τὸ Μά' πού 'ταν νὰ θερίσωμε δὲν πηάναμε νὰ ἀρκέσωμε νὰ θερίζωμε πριχοῦ ἂ πάη ἕνας ἂ κάμη τὸ σεφτε (τὴν ἀρχὴν). Αὐτὸς ποὺ θά 'καμνε τὸ σεφτε τὸν διάλεε ὁ κοκιάς (δήμαρχος παλιά, ὕστερα δημοέρονας), ἦτο ὁ πλιὸ χορτασμένος, εἶχε αὐτὸς πολλὰ, ὅπου ῥκοντο τὰ νιά καὶ βροίκαν τὰ παλιά' ἐκεῖνος ἐπήαινε κ' ἐθέριζε ἀπὸ τὸ χωράφι του λίο, τὸ*

¹ Πρὸς τοὺς συντελέσαντας εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς μου ταύτης, τοὺς κ. Νομάρχην Δωδεκανήσου, δημάρχους Χάλκης καὶ Νισύρου, προέδρους καὶ γραμματεῖς τῶν κοινοτήτων, τὸν αἰδεσιμώτατον Νικόλ. Κατζόγλου, τὴν διδασκάλισσαν Φανὴν Κουκουλάκη, ὡς καὶ πρὸς πάντας τοὺς πληροφορητάς μου ἐκφράζω καὶ ἐντεῦθεν πλείστας εὐχαριστίας.

² Βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Κύπρον, Ἔπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. ΙΓ'-ΙΔ', ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 325-326.

³ Βλ. ἐνθ' ἄνωτ., σ. 326 ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

ξέτριβε στο ξετριφτούρι... "Υστερα βάλαμεν το μέσα στη σκάφη και το ζύμωσε η 'νναίκα του χορτασμένου. Πρωτοῦ ν' ἀρχίσῃ ἅ ζυμώσῃ κάμνει τὸ σταυρὸ μὲ τὴν χέρα της καὶ λέει: «"Ελα Χριστέ». "Υστερα πρώτα ἀπ' ὅλα ἔκαμε ἓνα κουβντί, τὸ λέμε καὶ κουφτί (=πρόσφορον), τὸ τύπωνε μὲ τὸ τυπάρι κ' ὕστερα ἔκαμε κοφινίεσ (=κουλλούρια) καὶ σταυρούς. "Υστερα τὰ ᾤψηγε κ' ἐπήαινε τὸ κουβντί στὴν ἐκκλησια καὶ τὸ βλόα ὁ παπὰς καὶ τὸ ἔκοβγε κομματούλια καὶ τὸ διαμοίραζε... σὰν ἀντίδωρο καὶ ἐτρῶαμε ὅλοι, ἄς εἴμεθα καὶ φωμένοι. "Υστερα ἐμπαίναμε εἰς τὸ θέρος, τότε εἶχαμε τὸ ἐλεύθερο νὰ πᾶμε νὰ θερίσωμε ὅλοι, γιατί πρώτα φοοῦμεθα νὰ πᾶμε γιὰ νὰ μὴ κάωμε λί'ο κριθάρι...". (χφ., σ. 50-52. Χάλκη)¹.

Ἡ συνήθεια αὕτη τῆς παρασκευῆς καὶ διανομῆς ἄρτου ἐκ τῆς νέας παραγωγῆς πρὸ τῆς συγκομιδῆς αὐτῆς εἶναι ἀντίστοιχος πιθανώτατα δὲ καὶ συνέχεια τοῦ παρ' ἀρχαίους ἔθιμου τῆς ἐκ τῶν ἀπαρχῶν τῆς συγκομιδῆς παρασκευῆς τοῦ θαλυσίου ἢ θαργηλίου ἄρτου².

Ἐκ τῶν θεριστῶν, ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ὅποιος ἤθελε «ἔκοβγε ἓνα κλαρὶ ἀμυγλαδιάς καὶ τὸ στολίζασί βάλαν κορδέλλεσ, καρამέλλεσ, καένα μαντηλάκι, κάρτισεσ, σοκολάτεσ κί ὅ,τι ἄλλο γκλεοῦδι ἔθελε, ἔγραφε καὶ τραοῦδια πᾶ' ὁ ἓνα χαρτάκι». Ὁ κλάδος οὗτος ἔκαλεῖτο «σουβλιά». Τὸ ἐσπέρας κατόπιν, ὅτε οἱ θερισταί, ἐργαζόμενοι ἐπὶ ἡμερομισθίῳ, ἐδείπνουν εἰς τὸ σπίτι τοῦ ἰδιοκτῆτου, ὁ ἔχων στολίσσει, ὡς ἀνωτέρω, τὴν «σουβλιά» «τὴν ἔστελλε μ' ἓνα παιάκι νὰ τὴ δώσῃ πᾶ' στοῦ τραπέζι σ' ἐκεῖνη πού ἤθελε ἢ σ' ἐκεῖνο» (χφ., σ. 338 Νικιά Νισύρου). Τὸ ἔθιμον τοῦτο σήμερον ἔχει προσλάβει χαρακτηριστὰ παιγνίου μεταξὺ τῶν νέων, ὅμως πρόκειται πιθανῶς περὶ παλαιότερας λατρευτικῆς συνθηθείας, δοθέντος ὅτι ὁ ἐν λόγῳ κλάδος τῆς ἀμυγδαλῆς παρουσιάζει ἀναλογίαν πρὸς τὴν Εἰρεσιώνην τῶν ἀρχαίων, κλάδον ἐξ οὗ ἦσαν ἐξηρημένοι διάφοροι καρποὶ τῆς γῆς. Ἡ Εἰρεσιώνη περιεφέρετο, ὡς γνωστόν, ὑπὸ ἀμφιθαλοῦσ παιδὸς εἰς ἀγροτικὰς ἐορτὰς τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν³.

Μετὰ τὴν γέννησιν «Στὰς ἐφτὰ ἡμέρεσ ἀπὸ τῆ γέννα... τοῦ μωροῦ τοῦ δίομε τ' ὄνομα ὄχι ὅτι τὸ γαφρίζομε ἀλλὰ τοῦ δίομε τὸ ὄνομα γιὰ νὰ μποροῦμε νὰ τὸ φωνάζομε καὶ γιατί εἶσι τὸ ἔβραμε. Μόλις ἅ ἔρτουν οἱ ἐφτὰ παίρομε τὸ σκαφιάκι

¹ Πρὸβλ. καὶ Κοροσι. Κ. Ἡλιάδου, Ἡ Χάλκη τῆς Δωδεκανήσου, τόμ. Α', Ἀθήναι 1950, σ. 235-236.

² Βλ. Ἀθῆν. 114 Α'· παρῆδε δὲ τοῦτον ὁ Βλεψίας, ὡσπερ καὶ τὸν θάργγηλον, ὃν τινεσ καλοῦσι θαλύσιον — Κράτης δ' ἐν β' Ἀττικῆς διαλέκτου θάργγηλον καλεῖσθαι τὸν ἐκ τῆς συγκομιδῆς πρῶτον γινόμενον ἄρτον. *Ἐῶσταθ.* Παρεκβ. εἰς Ὅμ. Ι, 530, 772. Βλ. καὶ *L. Deubner*, *Attische Feste*, σ. 189 καὶ *Mart. Nilsson*, Ἑλληνικὴ λαϊκὴ θρησκεία, μετάφρ. Ἰ. Θ. Κακριδίη, Ἀθήνα 1953, σ. 24.

³ Βλ. *Mart. Nilsson*, *Geschichte der griechischen Religion*, τόμ. 1, 1955, σ. 124 κἄξ.

καὶ βάλλομε μέσα τὰ καλύτερα ρουχαλάκια του καὶ τοιμάζομε ὁμορφα ὅλα καὶ φωνάζομε καὶ τὸν παπὰ καὶ τὸ διαβάζει τὸ μωρὸ καὶ τοῦ δίνει τ' ὄνομα ὄχι νὰ τὸ γιαφτίση. Ἐχομε τότε τοιμάσει γλυκύσματα γιὰ νὰ γλυκαίνεται τὸ μωρὸ σ' ὅλα του τὰ χρόνια» (χφ., σ. 197 Χάλκη).

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν παρατίθενται διάφορα μειλίγματα πρὸς ἐξευμενισμόν τῶν Μοιρῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπισκέπτονται τὸ βρέφος διὰ νὰ προκαθορίσουν τὸ μέλλον του. Τὰς Μοίρας προσκαλεῖ ἡ μαῖα διὰ διαφόρων ἐμμέτρων ἐπικλήσεων¹ (χφ., σ. 198, 204-205, Χάλκη).

Αἱ προσφοραὶ αὗται εἰς τὰς Μοίρας ἀπαντῶνται, ὡς γνωστόν, εὐρύτατα εἰς πλείστους ἑλληνικοὺς τόπους, γίνονται δὲ συνήθως κατὰ τὴν τρίτην ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδὸς νύκτα. Τὸ ἔθιμον τῆς ὀνοματοθεσίας τοῦ παιδὸς κατὰ τὴν ἐβδόμην ἀπὸ τῆς γεννήσεως του ἡμέραν² εἶναι ἀντίστοιχον τῆς συνηθείας τῶν ἀρχαίων νὰ δίδουν τὸ ὄνομα εἰς τὸ νεογέννητον κατὰ τὴν ἐβδόμην ἢ δεκάτην ἀπὸ τῆς γεννήσεως του ἡμέραν ἐν οἰκογενειακῇ ἐορτῇ μετὰ θυσίας³.

Αἱ καταγραφεῖσαι δημῶδεις παραδόσεις ἀναφέρονται εἰς εὐρύτερον γνωστὰ θέματα, τινὲς δ' ἐκ τούτων ἔχουν σχέσιν εἰδικώτερον μὲ τὴν τοπικὴν ἱστορίαν τῶν νήσων.

Ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξιν τῶν δαιμονίων τοῦ Δωδεκαημέρου, τῶν καλικαντζάρων, εἶναι ἰδιαίτερος ζωηρά. Εἰς Χάλκην καλοῦνται οὗτοι γκάες (γκάς, ὁ) (χφ., σ. 29-31, 66-68), εἰς δὲ τὴν Νίσυρον καλικάζαροι, καλοβάρες, ὑπνοφάδες, κωλοβαρβάρες, καλοκαζάρες (χφ. σ. 251, 274, 275, 277, 287, 369, 391, 414-415 Νικιά, Ἐμπορειὸς, Μανδράκι)⁴.

Ἡ κακοποῖς δρᾶσις τῶν βρικόλακων φαίνεται εἰς τὰς περὶ αὐτῶν σχετικὰς διηγήσεις. Οὗτοι καλοῦνται καταχανάδες (χφ., σ. 133, 194-195 Χάλκη), καλαμπάου-

¹ Βλ. παρόμοια εἰς Τριάντα καὶ Ἐμπωνα Ρόδου (Ἄ. Βρόντη, Τῆς Ρόδου παραδόσεις καὶ τραγούδια, Ἐν Ρόδῳ 1930, σ. 38-39. Λ. Α., χεφ. 1568, σ. 465 (συλλ. Χ. Παπαχριστοδούλου, Ρόδος, Ἐμπωνας, 1932).

² Πρὸς ὃ πρβλ. συγγενὲς ἔθιμον ἐν Καρπάθῳ κατὰ τὴν τέλειον τοῦ ὁποῖου πιστεύεται ὅτι ἀποκαλύπτεται, ποῖος θὰ εἶναι ὁ προστάτης ἅγιος τοῦ παιδίου. Βλ. Μ. Μιχαηλίδου Νουάρον, Λαογραφ. σύμμ. Καρπάθου, τόμ. 1, Ἀθήναι 1932, σ. 100-104.

³ Βλ. Χαρ. Βουλοδήμον, Δοκίμιον περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1903, σ. 62-63 ὅπου καὶ αἱ παραπομπαὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὴν βάπτισιν καὶ τὸν γάμον ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν, Ἐπετηρ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. Ζ' (1952), ἐν Ἀθήναις 1953, σ. 119.

⁴ Περὶ τῶν καλικαντζάρων καὶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν γενικῶς βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 1242 κ. ἐξ.

ροι (χφ., σ. 266 Χάλκη), βαρδάλακοι (χφ., σ. 377-378 Ἐμπορειὸς Νισύρου), βαρβάλακοι (χφ., σ. 553-554 Μανδράκι)¹, ἡ δ' ἀπόκρουσις αὐτῶν, ὡς πιστεύεται, ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς χρήσεως τῆς πεντάλφας: «ἀπὸ τοὺς μπρωτινοὺς ἀπεθαμένους πολλοὶ ἔβριοντο καταχανάες κ' ἐπνίαν τὰς λεχοῦσες. Ἐπρεπε ἄ' ἔχουν σταυρὸν στήν πόρταν των γιὰ νὰ μὴ μποροῦν ἄ' ἔμπουν μέσα... ἀπὸ τότε ὁμως πού ἔβγε ἡ πεντάρφα δὲν ἔχει καταχανάες, μόνο ἅμα ἔν ἔχη πεντάρφα ἴνεται ὁ ἀπεθαμένος καταχανάς (χφ., σ. 133 Χάλκη).

Παραλλήλως ὑπάρχουν μὲ πλατεῖαν διάδοσιν καὶ αἱ δοξασίαι περὶ στοιχειῶν καὶ νεραίδων. Αἱ τελευταῖαι καλοῦνται ἐνταῦθα ἀνεράες, (χφ., σ. 135 Χάλκη), καλομοῖρες, ἀνεραίδες, ἀνιράες, ἀνεράδες² (χφ., σ. 269, 271, 276, 296, 375, 377, 544-545, 627 Νικιά, Ἐμπορειὸς, Μανδράκι Νισύρου).

Ἐκ τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων δέον νὰ σημειωθοῦν ἰδιαίτερος αἱ περὶ τῆς εὐρέσεως τῆς θαυματουργοῦ εἰκόνας τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς εἰς Νίσυρον καὶ τῆς ἀνεγέρσεως τῆς ἐκκλησίας της. Κατὰ τινὰ τῶν διηγήσεων τούτων «Στὴ Βρετοῦ ἐκεῖ πὸν περνοῦσαν μὰ μέρα οἱ ἀθρῶποι θωροῦσι πάνω καὶ εἶδαν ἕνα καντηλάκι κ' ἦφε μέσα σὲ μὰ θυρίδα βγαίνουν πάνω σιὸν ὄξο (= γκρεμνὸ) γιὰτὶ ἦτο ὄξος μεάλος ἐκεῖα καὶ εἶδαι ἕναν ἰκόνισμα, ἦτο τὸ ἰκόνισμα τῆς Παναγιᾶς. Πιάρουν τὸ ἰκόνισμα καὶ τὸ ἐφέρασι στήν Παναγιὰ τὴν Ποταμίτισσα. Ἐφῆκαν το ἐκεῖα. Τὴν ἄλλη μέρα πᾶσι καὶ δὲν τὸ εὐρίσκουν καὶ ψάχνασι νὰ ἰδοῦσι ποῦ ἦτο ἡ ποιὸ τὸ πιάσασι κ' ὕστερα τὸ βρήκασι μέσα σιὸ κάστρο, μέσα σὲ μὰ σπηλιά. Αὐτὸ γίνηκε τρεῖς τέσσερες βολές ἔτσι ἔβαλε ὁ νοῦς των κ' ἐκάμασι οἱ παλιοὶ μας σιὸ σπηλάδι τὴν ἐκκλησιάν της καὶ γι αὐτὸ τὴν ὠνομάσασι Παναγιὰ ἢ Σπηλιανή (χφ., σ. 615-616 Μανδράκι. Βλ. εἰκ. 1 καὶ 2).

Τὸ ἔθος τῆς ἀπαλλαγῆς ἀσθενοῦς ἔκ τινος νόσου διὰ τῆς διόδου του δι' ὀπῆς (τροποπέρασμα) ἀσκεῖται ἰδίᾳ διὰ παιδία. Περνοῦν ταῦτα διὰ θυρίδος εἰς ἐκκλησίαν ἢ διὰ παραθύρου³. Οὕτως ἡ ἀσθένεια «παμπούνιασμα» (ἀδυνάτισμα), ἡ ὁποία προσβάλλει τὸ παιδίον ὅταν «τὸ ξαποσκελίση γιὰ κάτης, γιὰ σκύλος, γιὰ γυναῖκα πὸν νὰ ἔχη τὰ ροῦχα της», θεραπεύεται διὰ τῆς προσαγωγῆς αὐτοῦ κατὰ Σάββατον εἰς τὴν ἐκκλησίαν «Ἀγία Δύναμι» (ΒΑ τοῦ χωρ.) (εἰκ. 3) ὅπου τελεῖται συγχρόνως καὶ λειτουργία διὰ προσφορᾶς τῶν οἰκείων τοῦ ἀσθενοῦς. «Ἐνα μικρὸ παιὶ ἦ μὰ

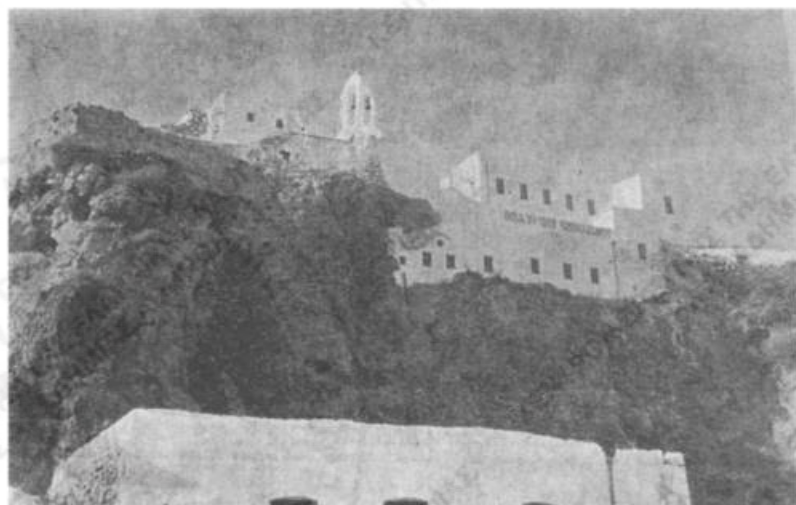
¹ Βλ. καὶ Στυλ. Δεινάκι, ἐν Λαογρ., τόμ. 7 (1923), σ. 275-284.

² Βλ. γενικώτερον περὶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν Ν. Γ. Πολίτην, εἰς Λεξικογρ. Ἀρχεῖον, τόμ. Ε', ἐν Ἀθήναις 1918, σ. 17-32.

³ Βλ. Περὶ τῆς συνηθείας ταύτης εἰς Στεφ. Δ. Ἡμέλλον, Περὶ τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Νάξῳ ἐθίμου τοῦ τροποπεράσματος, Ἐπετηρ. Ἐταιρ. Κυκλαδ. Μελ., Α' (1961), σ. 515-528. Ἐνταῦθα καὶ βιβλιογραφία.

Εικ. 1. Τὸ σπήλαιον.

Εικ. 2. Ἡ Παναγία ἡ Σπηλιανή.

γενναῖκα κόρη πὸν νὰ τὴ λένε Μαρία καὶ νὰ ᾿χη μάννα καὶ πατέρα τὸ περνάει ἀπ' τὴ θύρα (εἰκ. 4) μετὰ τ' ἅγια πὸν βγάλλει ὁ παπὰς καὶ τὸ γδύνουν καὶ τὸ ᾿φήγουν

Εἰκ. 3. Ἡ ἐκκλησία ᾿Α᾿ιὰ Δύναμι.

τοῖσιδο καὶ ὕστερα τὸ παίρνει ἡ μάννα του καὶ τὸ ντύνει» ἢ «τὸ παίρουν δυὸ Μα-

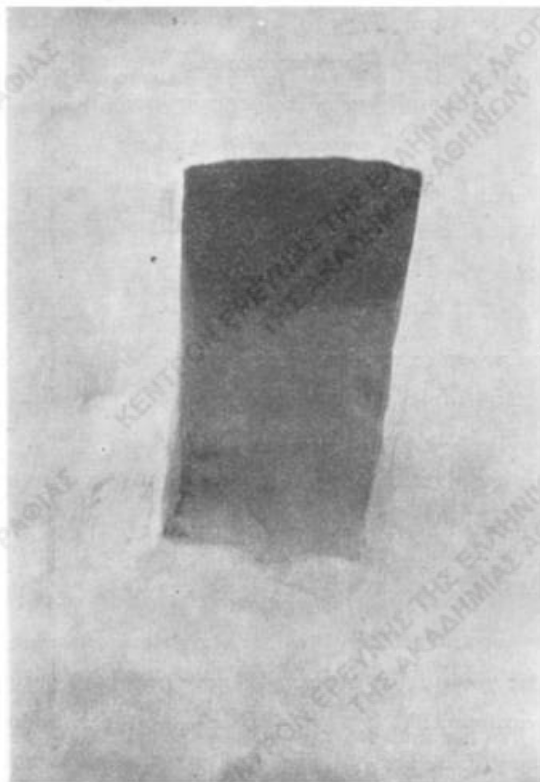

Εἰκ. 4. Ἡ θύρα.

ριές» ἢ μία καὶ ἡ μήτηρ τοῦ παιδίου καὶ τὸ περνοῦν τρεῖς διὰ τοῦ παραθύρου τῆς ἐκκλησίας τῆς ᾿Αγίας Δυνάμεως· ἀκολούθως τὸ ἐκδύουν ἀλλάσσουναι τὰ ἐνδύματά

του δι' ἄλλων (χφ., σ. 381-382, Ἐμπορεῖος Νισύρου) (εἰκ. 5). Προσέτι ὅτε τὸ παιδίον «δὲν τρέφεται, τὸ παίρομε νὰ τὸ γιαποσκελίση ὁ παπὰς μὲ τ' ἅγια ἢ ἂ τὸ περάσωμε ἀπ' τὸ παραθύρι τῆς Παναΐας ἢ τοῦ Σωτήρη».

Εἰκ. 5. Τὸ παράθυρον τῆς ἐκκλησίας.

Τὴν δίοδον τοῦ πάσχοντος διὰ τοῦ παραθύρου ἐκτελοῦν δύο γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι φέρουν τὸ ὄνομα Μαρία, «ὅταν γιομίζη τὸ φεγγάρι, γιὰ νὰ γιομίζη καὶ τὸ μωρό, ὅπως γιομίζει τὸ φεγγάρι» (χφ., σ. 206. Χάλκη).

Μαγικαὶ ἐνέργειαι ὑπὸ νεανίδων πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνειρῶν, ἀποκαλυπτικῶν τοῦ μέλλοντος συζύγου αὐτῶν, εἶναι καὶ ἐνταῦθα λίαν συνήθεις. Οὕτω κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς παραμονῆς τῆς ἑορτῆς τοῦ γενεσίου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ (24 Ἰουνίου) παρασκευάζεται πρὸς τοῦτο τὸ «ἀρμυροπίτι». «Μιὰ Μαρία θὰ φέρη ἀλάτι καὶ ἀλεύρι, νὰ κάμη ἕνα πιττί. Θὰ τὸ ψήσῃ πάνω στὸ φανό, στὸ ἄττος (=στάχτη) τοῦ φανοῦ καὶ θὰ τὸ μοιράσῃ σὲ τρεῖς Μαριές, αὐτὲς πού ἔναι λεύτερες καὶ θέλουσι νὰ δοῦσι τὴν μοῖρα τους, ποιὸν θὰ πάρουν ἀπ' αὐτὸ τὸ πιττί. Ὅταν τρώωσι τὸ πιττί λέουσι τὸ τραοῦδι:

*Ὡ Γενάρη καλανιάρη,
 καλανιοχτυπᾶς κοντάρη
 ἐκεῖ πὸν πὰς στήν ἔρημο,
 στή Ψέρημο,
 σιτὸν Ἰορδάνη ποταμό,
 πού ἔναι οἱ μοῖρες τῶν μοιρῶν
 κ' οἱ μοῖρες τῶν μοιράδων·
 ἐκεῖ εἶν' κ' ἐμὲ ἡ Μοῖρα μου
 κι ὁ ἄνδρας πὸν θὰ πάρω·
 ἢ κοντσὸς ἢ στραβός,
 ἀπόψε θέλω νὰ τὸν δῶ.*

Ὅποιο δοῦμε σιτὸν ὕπνο μας τότε και μᾶς δώση νερό, αὐτὸν θὰ πάρωμε ἢ κάποιου συγγενῆ του» (χφ., σ. 540-541 Μανδράκιον Νισύρου). Τὸ ἄρμυροπίττι εἰς Χάλακην τὸ ζυμώνουν μὲ ἀμίλητο νερό (χφ., σ. 110-111).

Τὴν ἡμέραν ταύτην ἐπιδίδονται ἔτι και εἰς τὴν κναμομαντεῖαν και τὴν διὰ τῶν φύλλων συκῆς φυλλομαντεῖαν (χφ., σ. 541-542 Μανδράκι Νισύρου). Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς γίνεται ἡ κληδονομαντεῖα (χφ., σ. 498-500 Ἐμπορειὸς Νισύρου).

Μαντικά τελετὰ γίνονται ἔτι και κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς παραμονῆς τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, ὅτε παρασκευάζουν «τὸ πιττι τ' Ἁιοῦ Βασιλείου». Πρόκειται περὶ πίττας ἐκ κριθῆς, ἣτις χρησιμεύει πρὸς πρόκλησιν μαντικοῦ ὄνειρου, ὡς και τὸ μνημονευθὲν ἀνωτέρω ἄρμυροπίττι (χφ., σ. 495 Ἐμπορειὸς Νισύρου).

Λέον νὰ σημειωθῆ ὅτι και διὰ τῆς πρώτης «βούκας», τοῦ τεμαχίου των τῆς βασιλόπιττας, μαντεύονται αἱ νεάνιδες περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῶν συζύγου. Τοῦτο θέτουν κάτωθεν τοῦ προσκεφαλαίου των κατὰ τὴν κατάκλισιν ἐπιλέγουσαι :

*Ἄι Γιώργη καβαλλάρη·
 και χρυσὲ και καλανιάρη·
 εἰς τὴν ἔρημο πὸν πὰς
 και τις Μοῖρες ἀπανιᾶς
 ἂν ἰδῆς και τὴ δική μου,
 ἂ μοῦ τῆνε χαιρετᾶς.
 Ἐκεῖ ἔν' κ' ἐμὲ ἡ Μοῖρα μου
 λούεται χτενίζεται
 χρυσὴ κορδέλλα πλέκεται
 Ἄντε ἂ τῆς πῆς και ἂ μοῦ πῆς*

ποιὰ θά 'ν' κ' ἐμὲ ἢ μοῖρα μου
ποιὸν 'ὰ πάρα.

(χφ., σ. 432-433 Νικιά Νισύρου)¹.

Τὴν ἐσπέραν ταύτην γίνεται προσέτι καὶ κατοπτρομαντεία (χφ., σ. 500, Ἐμπορευὸς Νισύρου).

Περὶ τῶν καταγραφέντων πολυστίχων τραγουδιῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ἀντιπρο-

Εἰκ. 6. Ὁ χορὸς τῆς κούπας.

σωπεύονται ὅλαι σχεδὸν αἱ κατηγορίαι αὐτῶν ἀναφέρομεν ὅτι ἤδοντο ταῦτα παλαιότερον, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς χορευτικά, ἀλλὰ καὶ κατὰ διαφόρους ἄλλας περιστάσεις, ὅπως π.χ. κατὰ τὸν θερισμόν. Τὰ τραγούδια ταῦτα ἔχουν πλέον ἐγκαταλειφθῆ, ἄδονται δ' ἐκ τούτων μόνον λατρευτικά τινα. Ἀντιθέτως ἀπαντᾷται ζωηρὰ ἢ χρησις τῶν διστίχων, τὰ ὁποῖα εἶναι προσφιλέστατον ποιητικὸν εἶδος εἰς τοὺς κατοίκους τῶν νήσων, χρησιμοποιούμενον εὐρύτατα εἰς τὰς ἐορταστικὰς τῶν ἐκδηλώσεις καὶ εἰς τοὺς χορούς των. Ἡ νεωτέρα γενεὰ ἀπομνημονεύει ταῦτα, ἀλλὰ περισσότερον ἀρέσκειται εἰς τὰ νεώτερα ἄσματα, τὰ διαδιδόμενα διὰ τοῦ γραμμοφώνου καὶ τοῦ ραδιοφώνου.

Ἐκ τῶν λαϊκῶν χορῶν ἀναφέρομεν τὸν ἐν Νισύρῳ «χορὸν τῆς κούπας», ὁ ὁποῖος χορεύεται κατὰ τὰς πανηγύρεις, ἰδίᾳ τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς (15 Αὐγούστου), τοῦ Σταυροῦ, τοῦ Ἀγίου Νικήτα καὶ τοῦ Προφήτου Ἡλία, κυρίως ὑπὸ

¹ Περὶ τῶν μαντικῶν τρόπων τούτων γενικώτερον βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Μαγικαὶ τελεταὶ πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνειρῶν περὶ γάμου, Λαογρ. σύμμ., τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 105-147.

νεανίδων, ένδεδυμένων τήν τοπικήν ένδυμασίαν. Τήν όνομασίαν του όφείλει εις τό γεγονός ότι ή κορυφαία του χορού κρατεί μίαν «κούπαν» (εικ. 6). Τά βήματα του χορού είναι του «Έμπρός». Είς νέος ή και περισσότεροι χορεύοντες εις τήν ούραν

Εικ. 7.

Εικ. 8.

του χορού (εικ. 7) ή και εκτός αυτού εύρισκόμενοι όδηγούν έναλλάξ εις τήν κορυφήν του τήν νέαν τής προτιμήσεώς των. Αύτη καθισταμένη κορυφαία του χορού παραλαμβάνει εκ τής προηγούμενης τήν κούπαν, ό συνοδός δέ νέος ύποχρεούται νά ρίψη έντός τής κούπας χρηματικών ποσόν (εικ. 8).

R É S U M É

**Mission folklorique dans les îles de Chalki et Nissyros
(Dodécacanèse), du 13 août au 13 septembre 1964.**

par Anne J. Papamichael

L'auteur expose les résultats de la mission folklorique qu'elle a effectuée dans les îles de Chalki et de Nissyros. Le matériel rassemblé comprend 902 pages manuscrites ainsi que 218 chansons et danses populaires enregistrées sur bandes de magnétophone. Ce matériel à trait aux diverses manifestations de la vie matérielle, sociale et spirituelle de la population de ces îles.

Parmi les coutumes du culte, l'auteur mentionne notamment celle qui consiste à introduire une branche d'olivier dans la maison, le matin du 1er janvier. Livanius, déjà, au IVe siècle après J-C, attestait la popularité de cet usage (edit. B. Foerster, VIII, p. 474)¹.

Deux coutumes relatives à la moisson sont particulièrement intéressantes. La première est celle-ci : avant le début de la moisson, on prépare, avec des grains de la nouvelle récolte, un pain que l'on distribue aux parents et aux amis. Cet usage est considéré comme une survivance de l'antiquité, époque à laquelle, dans les mêmes circonstances, on préparait le pain appelé *θαλύσιον* ou *θαργήλιον*.

La deuxième est celle de la *souvliá* (*σουβλιά*). Les moissonneurs prennent une branche d'amandier, la décoorent avec des rubans, un mouchoir, des bonbons, etc...et après, pendant le dîner que leur offre le propriétaire, chacun la fait porter par un garçon à la personne de son choix.

Cette coutume qui, aujourd'hui, a pris le caractère d'un jeu entre jeunes gens et jeunes filles, provient vraisemblablement d'une coutume de culte plus ancienne dans laquelle la branche d'amandier tenait la place et avait la signification de l'antique *Εἰρησιώνη*.

Parmi les coutumes concernant la naissance la suivante retient plus spécialement l'attention de l'auteur : le septième jour après la naissance du nouveau-né, on donne son nom à l'enfant et cette cérémonie correspond aux antiques *ἀμφιδρόμια*.

1. Voir aussi G. Spyridakis, loc. cit., p. 328.

Des diverses légendes recueillies, il ressort que, dans ces îles, sont largement répandues celles qui se rapportent aux Καλικάντζαροι (êtres démoniaques) aux vampires, aux fantômes, aux fées etc., ainsi que, parmi les légendes religieuses, celles qui racontent la découverte, à Nissyros, de l'icône miraculeuse de la Vierge Σπηλιανῆς (de la caverne) et la construction d'une église en son honneur.

Pour guérir les enfants malades, on recourt au τρουποέρασμα, c-à-d. que l'on fait passer le malade par un trou dans l'église ou bien par la porte centrale du sanctuaire.

La veille et le jour de la St Jean (23 et 24 juin) ainsi que la veille de la St Basile, au soir, les jeunes filles accomplissent des actions magiques, destinées à provoquer des songes qui leur feront connaître leur futur mari. A cette fin, on utilise le gâteau des Rois (βασιλόπιττα), et ἀρμυρόπιττα (sorte de pain salé) et on joue au Κλήδονα (jeu divinatoire). On pratique également la divination au moyen de miroirs, de fèves et de feuilles.

Les longues chansons narratives, appartenant à presque toutes les catégories, qui étaient autrefois chantées et dansées, sont aujourd'hui délaissées. Les distiques, au contraire, sont devenus la forme poétique préférée des habitants des îles. Ils sont largement employés à l'occasion des fêtes et lorsqu'on se réunit pour danser.

Parmi les diverses danses populaires, l'auteur décrit celle qui est propre à Nissyros ὁ χορὸς τῆς Κούπας (la danse de la coupe).

Z'.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗΝ
ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΦΛΩΡΙΝΗΣ (13 ΑΥΓ. — 14 ΣΕΠΤ. 1964)

ΥΠΟ ΑΓΓ. Ν. ΔΕΥΤΕΡΑΙΟΥ

Πρὸς λαογραφικὴν ἔρευναν καὶ συλλογὴν σχετικῆς ὕλης εἰργάσθη ἀπὸ τῆς 13 Αὐγ. μέχρι τῆς 14 Σεπτ. 1964 εἰς τὰ χωρία, πρῶτον «Ἄνω Κλειναὶ» (πρῶην Ἄνω Κλέστινα) (κάτ. 656)¹, «Κάτω Κλειναὶ» (κάτ. 955) «Ἁγία Παρασκευὴ» (κάτ. 644) καὶ Παπάγιαννης (κάτ. 1389), εἶτα δὲ καὶ εἰς τὸ Ἄνταρτικὸν (πρῶην Ζέλοβον)², (κάτ. 1047). Ἐκ τῶν συνοικισμῶν τούτων οἱ πρῶτοι κεῖνται παρὰ τοὺς

¹ Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀπογραφῆς τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ ἔτους 1951.

² Τὸ ὄνομα ἔκ τινος Τούρκου ὀνόματι Τζέλο. Περὶ τῆς νῦν ὀνομασίας τοῦ χωρίου βλ.